

Stirber Lajos

Obsitosként a zeneoktatásról

„Önmagát becsüli meg minden nemzedék azáltal, hogy tudomásul veszi: a világ nem vele kezdődött.”

(Sütő András)

Számomra, a már 12 éve obsitos számára, a lap felkérése – „... a zeneoktatás témában szeretnék cikket kérni Öntől” – fölöttébb megtisztelő. Egy obsitos számára már az is nagy megtiszteltetés, ha az utána következők még egyáltalán számon tartják, s ha még a véleményére (?) is kíváncsiak, az meg felettébb az.

Hadd kezdem hát valahol az elején, hadd idézem a nálamnál sokkal hozzáértőbbeket, bölcsőbbeket:

■ Platón, a görög bölcs hagyta ránk: „... semmi sem hatol be olyan mélyen a lélekbe, mint a ritmus és a dallam, megragadja, felélénkíti és megnevesíti a lelket.”

■ Állítólag az ókori Kínában a zenének olyan fontosságot tulajdonítottak, hogy „ügyét” önálló jogkörű miniszterre bízták; a tisztviselőknek zenéből vizsgáznuk kellett. „Az ... ő feladatuk volt többek között ... a Sárga Harangnak – mint a császár tulajdonát képező alaphangnak – az őrzése is. Erre azért volt szükség, mert hitük szerint a Sárga Harang alaphangjának a megválasztása a császári birodalom szétveréséhez vezethet.” (Pécsi Géza nyomán)

■ Goethe, a neves német költő pedig így vélekedett a zenéről: „... a zene olyan magasán áll, hogy semmiféle értelem meg nem közelíti.”

■ Beethoven kinyilatkoztatása így szól: „A zene magasabb rendű alkotás a filozófiánál, a matematikánál, a világ összes bölcsességénél.”

■ Kodály Zoltán szerint: „A zene nem magánosok kedvtelése, hanem lelki erőforrás, amelyet minden művelt nemzet igyekszik közkinccsé tenni.”

Felvetődik a kérdés: hogyan lehetne a zenét „közkinccsé” tenni? Adatik a válasz: neveléssel!

Kodály Zoltán 1929-ben írt Gyermekkarok c. dolgozatában így méltatlankodott: „Ha belenézünk a tantervekbe, látjuk: alkotóik messze jártak a görög eszménytől, amely a zenének központi helyet juttatott.” A zenére és

a zenével való nevelés az európai oktatásban már az ókortól kezdve jelentős súllyal bírt. Magyarországon, európai mintára, a 16. században működő latin iskolákban folytatódott a középkori hagyomány: a zenei műveltség alapjául az egyházzene szolgált. A zenei alapfogalmak magyar megnevezésével elsőként Apáczai Csere János *Magyar Encyklopédia* című művében találkozunk. Magyarországon a 18. században az egyházi iskolákban, a népének éneklése mellett a kórusok már többszámú műveket is énekeltek. Sőt hangszerjátékot is oktattak, néhol már zenekar is működött. Az első ilyen iskola 1775-ben Pozsonyban létesült, itt jelentették meg az első hazai, ún. Klavier iskolát is.

Annak ellenére, hogy az 1828-ban Brunsvik Teréz irányításával Budán megnyíló óvoda, az ún. iskola nevelési nyelve német volt, jelentős szerepet kapott benne az éneklés, ezáltal az erkölcsi tanulságokat megfogalmazó dalok tanítása nagy jelentőséggel bírt és követőkre talált. A szervezett magyar zeneoktatásban hasonlóan nagy szerepet játszottak az egyre szaporodó zeneegyletek is. A Pestbudai Hangnégyesület vezetősége már az 1830-as évek végén javaslatot adott be a Magyar Tudós Társaságnak (a Magyar Tudományos Akadémia elődjének) „zenede” felállítására. A javaslatot széleskörű támogatás követte. A felállítandó Magyar Nemzeti Conservatorium javára Liszt Ferenc, az 1839-ben hazalátogató és hatalmas ünneplésekben részesülő (Vörösmarty által verssel köszöntött) „hírhedett zenésze a világnak”, 1840. január 2-án adta első hangversenyét. Az iskola még az évben létrejött. Majd 1851-ben a Pestbudai Hangszegyesületi Zenede nevet vette fel, amelyben az énektanítás mellett egyre többféle hangszer is tanítottak. Az intézmény 1867-ben a Nemzeti Zenede elnevezést kapta; 1875 mérföldkövet nem csak a magyar zeneművészet, de a zenei nevelés történetében is. Liszt Ferenc elnöklésével és Erkel Ferenc igazgatói működésével ebben az esztendőben nyitja meg kapuit az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia.

Az 1940-ben megjelent népiskolai törvénytervezet is nagy jelentőséget tulajdonít az énektanításnak, a tantárgyak közé besorolta a hangszert is: az éneklést és az orgonálást. Majer István, az esztergomi képezde tanára 1949-ben beadott „reformjában” többek között ezt írja: „Népiskolában az ének általában szükséges, tehát a tanítónak kell hozzá értenie. (...) Kell az éneklést és a zenét tanítani nevelés- és életbiztosítási tekintetből: mert ez sokoldalúvá képezi az embert; érzelmeit nemesíti; s különösen a vallásos érzést fölfokozza; az ízlést míveli; pedig a képezdének mindezekre nagy gondjának kell lennie; kell azért is, mert a zene és ének – értetődően, hogy egyházi énekek mellett egyéb erkölcsös és nemzeti dalokra is figyelmen kell fordítani – a társas élet ártatlan örömeit neveli...”

Az Eötvös József vallás- és közoktatási miniszter nevéhez fűződő, 1868-as – a hatosztályos elemi oktatást kötelezővé tevő – népiskolai törvény (tanterv) az éneket heti egy órában kötelező tantárgyként írta elő. A tananyag középpontjában a néphagyomány állt. A zenei anyanyelvi nevelés kialakulására Bartalus István zongoraművész, zenetörténész, népzenegyűjtő és kutató munkája volt nagy hatással.

A továbbiakban, mind a magyar zenei élet, mindpedig a magyar zenei nevelés fejlődését Vikár Béla, Kodály Zoltán és Bartók Béla hatalmas energiával végzett népdalgyűjtő (közel 8000 dallamot jegyeztek le) és rendszerező munkája határozta meg.

Kodály Zoltán (1937-ben) *A vidéki város zenélete* címen megjelent írásában olvashatjuk a következőket: „1925-ig én is a szakzenészek rendes életét éltem, azaz semmit nem törődtem az iskolával, abban a hiszemben, hogy ott minden rendben van, tesznek, amit tehetnek, s akinek nincs hallása, az a zene számára úgyszólván véletlen esztendő föl. ... a budai hegyekben egy kiránduló leánycsapatra akadtam. Daloltak (...), a műsoruk koronája – Schneider Fáni volt. Megtudtam,

hogy egy pesti tanítónő képző növendékei... Ma hálásan gondolok Schneider Fánira, mert az kényszerített, hogy gondolkodjam, hogy mit kellene itt tenni." A Tanár úr a tennivalókat többek között így fogalmazta meg: „A magyar közönséget ki kell emelni a zenei igénytelenségéből. Ezt pedig csak az iskola kezddheti el. (...) Zenében, mint a nyelvben is, csak hungarocentrikus kiindulással kezddhetjük ésszerűen a nevelést. (...) Ezért vallom, hogy a népkolai énektanítást teljesen a népdal alapján kell felépíteni.”

Közben Kodály Zoltán 60 éves lett. Neves tanítványainak egyike – Ádám Jenő, a mester iránti tiszteletből, annak *Székelyfonó* című műve betanításán szorgoskodott. Az egyik találkozásuk alkalmakor Kodály félbeszakítva a beszélgetést, nagyon indulatosan mondta: „Hagyja abba azt a steril «ünneplést»... Írja meg végre az iskolai énektanítás módszertanát.” Majd egy másik alkalommal megannyit mondott: „A Galyatetőn szoba vár terminusa! Mi mászt tehettem: felmentem. Nem bántam meg. Hat hétig boldog munkaórák iramában éltem.” Egyértelmű tehát, hogy „az iskolai énektanítás módszertanát” nem Kodály Zoltán dolgozta ki. Helytelen azt Kodály-módszernek nevezni: Ádám Jenőre nézve lekezelő, sértő, Kodály

Zoltánra meg „kevés”. Jómagam az igazság oldalán állók megfogalmazásával tudok azonosulni, azokéval, akik Kodály felbecsülhetetlen „művét” Kodály-koncepciónak nevezik.

Kodály 1947-ben a 100 éves terv című írásában így summázta az elvégzett feladatokat s a további teendőket: „Cél: magyar zenekultúra. Eszközök: zenei, írás-olvasás általánossá tétele az iskolán keresztül. (...) A magyar zenei közizlés felemelése, folyamatos haladás a jobb és magyarabb felé. (...) 1925 (...) Végleges felismerése annak, hogy csak gyermekeken át lehet jövőt alakítani. (...) 1940: újra háború, az előbbinél rettentőbb és kártevőbb. Mégis: hivatalos megbízás az Iskolai énekgyűjteményre”. 1943-ban megjelent az I. rész, 1944-ben a II. rész. 1945-46: új tanterv, az ének és zene bejut a középiskola felső osztályaiba is. Szaktanítás elvileg megoldva.”

Szabó Helga *A magyar énektanítás kálváriája* című munkájában írja a következőket: „1946-ban jelenik meg dr. Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete, mely az általános iskolák I.-VIII. osztályaiban az „Ének” tárgy tanításának heti 2 órát biztosít, s a magyar népdal alapján, a relatív szolmizáció alkalmazásával kidolgozott tantervben jelöli meg a tanítás fokozatait. A gimnáziumok

számára is biztosított énekórák tankönyve készen áll. A Kerényi György és Rajeczky Benjamin szerkesztette *Énekes Ábécét* a miniszter ugyan az évben tankönyvül engedélyezi (...). Gulyás György kezdeményezésére és Keresztury Dezső miniszter támogatásával 1946 őszén megalakult a Kodály Zoltánról elnevezett Első Magyar Állami Énekiskola... Az intézetben működő Országos Ének Szakirányú Líceum a Tanítóképző Intézet és a vele társuló gyakorló, Ének- és Zenei Általános Iskola hivatalos megnyitásának napja 1947. febr. 15.” (...) Az 1948. év jelentős eseménye: A vallás- és közoktatásügyi miniszter kiadja a Kodály Zoltán és Ádám Jenő *Énekeskönyv az általános iskolák I.-VIII. osztálya számára* c. könyvsorozatát (a felső osztályos könyvek 1948-49 elején jelennek meg). A kötetek dalanyagának forrása *Kodály Iskolai Énekgyűjteménye.*”

Ezt a lendületes előrehaladást azonban a politikai, a „fényes szelek”, az iskolák államosítása csakhamar lefékezi. Mint azt Szabó Helga írja: „Az éneklő Ifjúság mozgalom életrehívói és vezeterei, Bárdos Lajos és Kerényi György, valamint az iskolai ének ügyének kimagasló vezéregyéniségei, Ádám Jenő és Rajeczky Benjamin kitűnő egészségben és tettekézséggel élték meg következő évtizedeket. Am

az ifjúság közvetlen közelébe sem mint tanárok, sem mint karvezetők meg tankönyvszerzők, folyóiratok közreadói, hangversenyek szervezői nem kerülhettek. (...) 1950-ben Darvas József miniszter aláírásával új tankönyv lép életbe s vele a korábbi tanterv érvényét veszíti. Az új tanterv célkitűzéseinek az 1948-ban megjelent Kodály-Ádám énekeskönyvek nem feleltek meg.”

Új tankönyvek írása vált szükségessé, amelyekben a magyar népdalok mellett – azokból törölve a jeles napokhoz, vallásos ünnepekhez kapcsolódó énekeket – helyet kellett adni a Szovjetunió, a népi demokráciák dalainak és a mozgalmi daloknak. A minisztérium viszont kísérleti jelleggel engedélyezte ének-zene tagozatos osztályok létrehozását Kecskeméten, amelynek példájára az országban sorban nyílnak meg az ének-zene tagozatos iskolák.

Kodály és az őt követők nem hátráltak. A művelődésügyi minisztérium 1961-ben készülő új tantervről a Tanár úr, többek között, a következő bírálatot írta: „1945-ben nagy reménységgel láttunk újra munkához (...) De csakhamar sötétedni kezdett. Az órákat, tanterveket egyre-másra nyirbálták. Most is ez a javaslat, az anyag további csökkentésével. Szinte komikus, hogy ennek a «zenei nevelés» nagyotmondó címét adja, holott kevesebbet nyújt mint a régi...” Kodály írásában kijelenti: „A TERV NEM FELEL MEG a párt folyamatosan hangoztatott kulturális programjának, mert a nép iskoláját nem látja el a zenei művelődés neki is hozzáférhető eszközeivel.” Emellett 1957 óta, az országot egyre gyakrabban felkereső kulturális delegációk, pedagógusküldöttségek programjába a hazai szervezők – bizonyítandó, a Kodály-konceptió, az énektanítás magyar módszerének hatékonyságát – tudatosan és bátran illesztik be egy-egy ének-zenei általános iskola, illetve egy-egy általános iskola kitűnő tanára énekóráinak meglátogatását. Így a korszak világhírességei – Arturo Toscanini, Yehudi Menuhin, Dmitrij Sosztakovics, Pablo Casals, és sokan mások is megcsodálhatták, aho-

gyan a külföldiek nevezték – a „Kodály-módszert.” J. Menuhin (1958. szept. 22-én) a következő sorokat írta a Lorántffy Zsuzsanna utcai Ének-Zenei Általános Iskola emlékkönyvébe: „A világ legjobb zeneiskolája, mely méltó a magyar zeneművészet nagyjaihoz”. Persze mindenek ellenére továbbra sem minden arany, ami fénylik, mint azt Szabó Helgánál olvashatjuk. „Kodály halála után több mint egy évtizedig nem akadt az iskolaügy zenei szakemberei közül senki sem, aki a világsiker árnyékában meghúzódo, az általános, mindenkire kiterjedő zenei nevelés létét veszélyeztető hibákra hívta, vagy hívhatta volna fel a figyelmet. 1971-ben Ádám Jenő *Egy világsiker kurta története* c. írásában felháborodottan tiltakozik az ellen, hogy tökéletes mellőztetésének helyzetével visszaélve, az ő módszerbeli ötleteit nevének említése nélkül szétengedik világszerte elterjedni.” 1979-ben pedig így üzen az USA-beli zenepedagógus kollégáknak: „Üzenem minden zenepedagógus kollégáimnak, aki magyar módszer szerint tanít... A zenetanítás elemi szinttől a legmagasabb fokig: NEVELÉS... bár lapról olvasni hasznos dolog, ám a hangok közt LÉLEKRE LELNI AZ, AMI ÉRDEMES!”

Az üzenetet dr. L. Nagy Katalin főiskolai docens idézi: „Ádám Jenő ajánlásának koncepciója érvényes üzenet a mai Magyarországon magyar módszer szerint tanító kollégáknak is... A 21. század iskolai énektanításának megváltozott társadalmi feltételei között a Kodály-konceptió lényegi elemeiben szükségszerűen máshová kerülnek a hangsúlyok. A mindenki számára hozzáférhető hangszerre, az emberi hangra alapozottságban ma nem csupán az énekhang, hanem az *emberi*, a muzsikáló közösségek nevelésében, nem csak a muzsikáló, hanem a *közösségre* nevelés, a zenei anyanyelvre építettségben nemcsak a nemzeti zene, hanem egy EU-s világban az *identifikációt* segítő *tradícióörzés* lehetősége és az *„üzenő múlt”* révén hagyományainkkal megteremtődő *kommunikáció* válhat fontossá. Ez lehet a Kodály-konceptió a 3. évezredre szóló lehetséges üzenete.”

4. A CSUK (2–3) kritikai bemutatása

4.1. A tankönyvben megnyilvánuló nyelvszemlélet: a „felhő-nyelv”¹

A „felhő-nyelv” „ott [...] lebeg a fejünk fölött, mi pedig azért érthetjük meg egymást olyan jól, mert mind-egyikünk kapcsolatban van vele [...], ezt tanuljuk meg, ezt »sajátítjuk el«, és abból tudjuk meg, hogyan is kell beszélni” (l. Szilágyi 2011: 12).

A tankönyv szerint a nyelv arra való, hogy „visszatükrözze” a világot.

(1) „[a nyelvi kifejezések] arra szolgálnak, hogy a világ dolgaira és tényállásaira utaljanak, vagyis visszatükrözzék a világot és annak felépítést. Ami a valóságban nincs egymással kapcsolatban, az a mondatban sem kerülhet abba.” (CSUK2: 7; hasonlóan még CSUK2: 42, CSUK3: 37.)

Ez azt jelentené, hogy a nyelvben nem tudunk újat létrehozni. A tükrözési elmélet elnyomja a kifejezési és értelmezési szándékot is, ami pedig alapvető a nyelvi interakcióban (ha a rossznak minősített mondatkapcsolatot valaki mondja nekünk, akkor meg akarjuk érteni, és fogjuk tudni értelmezni). Az (1) állítása nem találkozik a diákok alapvető tapasztalatával a nyelvi kreativitásra vonatkozóan: amire képesek, ami történik a nyelvi tevékenység során.

Az (1) felfogásában a nyelv le van választva a beszélőről, a beszélőtől függetlenül él és cselekszik, saját feladata van. A tankönyvben a nyelv metaforizáltsága tehát nem ártalmat-